

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

УДК 343.4

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14974457>

**Аналіз міри юридичної відповідальності за вчинення
(СТ. 201-3 КК УКРАЇНИ)**

Бабікова Олена Сергіївна

д.ю.н. професор, директор Науково-дослідного інституту проблем досудового розслідування

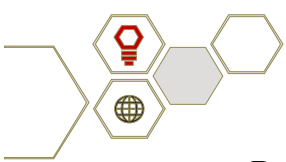
Максименко Сергій Олександрович

аспірант НДІ публічного права, м. Київ, Україна, sergiy10012000@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0002-2873-0024>

Прийнято: 13.02.2025 | Опубліковано: 25.02.2025

***Анотація. Мета.** Дослідження спрямоване на аналіз розвитку кримінально-правового регулювання контрабанди в Україні з урахуванням історичних змін, економічних та геополітичних викликів. Розглянуто трансформацію законодавчих норм від радянського періоду до сьогодення, а також вплив євроінтеграційних процесів та збройної агресії РФ на підходи до протидії контрабанді.*

***Методи.** У дослідженні використано формально-юридичний метод для аналізу змін, внесених у кримінальне законодавство України, порівняльно-правовий метод для зіставлення національного та міжнародного досвіду боротьби з контрабандою, а також історико-правовий метод для простеження еволюції нормативно-правового регулювання розглядуваного кримінального правопорушення.*

Результати. Встановлено, що в радянський період контрабанда розглядалася як особливо небезпечний злочин проти держави, а санкції включали позбавлення волі та конфіскацію майна. Після здобуття незалежності Україна зберегла жорсткі підходи до боротьби з контрабандою, але у 2011 році відбулася декриміналізація незаконного переміщення товарів, що призвело до негативних економічних наслідків. У 2021 році кримінальна відповідальність за контрабанду товарів була відновлена у зв'язку зі зростанням тіньового обороту та втратами бюджету. Окремо розглянуто вплив війни на митну політику України, зокрема посилення контролю за стратегічними товарами та впровадження цифрових інструментів у боротьбі з контрабандою.

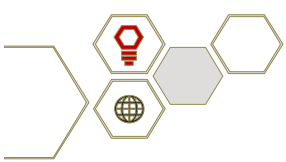
Висновки. Дослідження продемонструвало, що кримінально-правове регулювання контрабанди в Україні є динамічним і зазнає змін відповідно до внутрішньоекономічних та міжнародних викликів. Сучасна тенденція свідчить про посилення санкцій за цей злочин, що зумовлено необхідністю забезпечення економічної стабільності та захисту національної безпеки. Подальші перспективи розвитку законодавства у цій сфері мають базуватися на міжнародних стандартах, розширенні цифрового контролю та підвищенні відповідальності за корупційні ризики в митних органах.

Ключові слова: контрабанда, контрабанда товарів, економічна безпека, зовнішньоекономічна діяльність, історичний аспект правового регулювання.

Historical Aspect of Establishment of Legal Liability for Smuggling (ARTICLE 201-3 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Babikova Olena

Doctor of Law, professor, Director of the Research Institute of Pre-trial Investigation Problems

Maksymenko Serhii

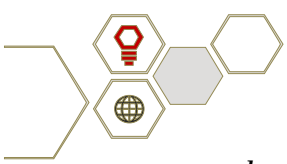
Postgraduate student of the Research Institute of Public Law, Kyiv, Ukraine,
sergiy10012000@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-2873-0024>

Abstract. Objective. *The study is aimed at analyzing the development of criminal law regulation of smuggling in Ukraine, taking into account historical changes, economic and geopolitical challenges. The author examines the transformation of legislative norms from the Soviet period to the present day, as well as the impact of European integration processes and armed aggression of the Russian Federation on approaches to combating smuggling.*

Methods. *The study uses the formal legal method to analyze the changes made to the criminal legislation of Ukraine, the comparative legal method to compare national and international experience in combating smuggling, and the historical and legal method to trace the evolution of the legal regulation of the criminal offense under consideration.*

Results. *It is established that in the Soviet period, smuggling was considered a particularly dangerous crime against the State, and sanctions included imprisonment and confiscation of property. After gaining independence, Ukraine maintained a tough approach to combating smuggling, but in 2011, the illegal movement of goods was decriminalized, which led to negative economic consequences. In 2021, criminal liability for smuggling was reinstated due to the growth of the shadow economy and budget losses. The impact of the war on Ukraine's customs policy, in particular, strengthening control over strategic goods and the introduction of digital tools in the fight against smuggling, is also considered.*

Conclusions. *The study demonstrates that the criminal law regulation of smuggling in Ukraine is dynamic and undergoes changes in accordance with domestic economic and international challenges. The current trend is towards toughening sanctions for this crime, which is driven by the need to ensure economic stability and protect national security. Further prospects for the development of legislation in this*

area should be based on international standards, the expansion of digital control and increased responsibility for corruption risks in customs authorities.

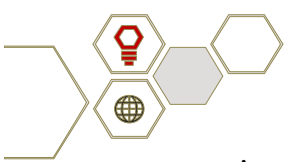
Keywords: *smuggling, smuggling of goods, economic security, foreign economic activity, historical aspect of legal regulation.*

Постановка проблеми. Контрабанда як суспільно небезпечне явище має значний вплив на економічну безпеку держави, міжнародну торгівлю та геополітичну стабільність. В умовах глобалізації та зростаючих загроз національній безпеці України, особливо у зв'язку зі збройною агресією Росії, питання ефективного кримінально-правового регулювання контрабанди набуває критичної важливості.

Зміни, які відбувалися в українському законодавстві щодо контрабанди, свідчать про коливання між жорсткими та більш ліберальними підходами до правового регулювання відповідальності за дане кримінальне правопорушення. Декриміналізація контрабанди товарів у 2011 році значно послабила ефективність державного контролю, що згодом призвело до масштабних економічних втрат і необхідності повернення до жорсткіших санкцій у 2021 році. Війна, що триває з 2022 року, ще більше загострила проблему, оскільки контрабанда зброї, стратегічних матеріалів і військової техніки створює додаткові загрози національній безпеці.

Таким чином, дослідження проблеми кримінально-правового регулювання контрабанди є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору. Його результати можуть бути використані для вдосконалення законодавчих норм, розробки ефективних механізмів протидії контрабанді та зменшення її негативних наслідків для економіки та безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема боротьби з контрабандою та її кримінально-правового регулювання активно досліджується в науковій літературі. Однією з основних тем є аналіз економічних наслідків контрабанди. І. Грицай у своїй роботі підкреслює, що незаконне переміщення

товарів призводить до значних економічних втрат, а В. Козаченко додає, що контрабанда порушує принципи чесної конкуренції на ринку.

Правові аспекти боротьби з контрабандою були детально розглянуті О. Білоконь і М. Нефьодов [10], які аналізують існуючі механізми кримінальної відповідальності та вказують на необхідність їх вдосконалення з урахуванням сучасних загроз.

Особливу увагу звертає Т. Лісогор на проблеми митної політики в Україні, зокрема на те, що існуючі норми часто є незадовільними у контексті міжнародного досвіду, що заважає Україні ефективно боротися з контрабандою. І. Клименко [9] акцентує увагу на важливості впровадження автоматизованих систем для боротьби з контрабандою, відзначаючи прогалини в національній системі контролю.

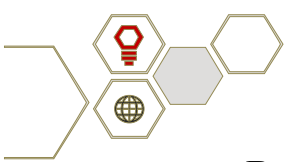
Міжнародний досвід боротьби з контрабандою досліджують Ю. Стеценко і П. Гуменюк. Вони показують, що важливим елементом ефективної боротьби з контрабандою є гармонізація національних правових норм із європейськими стандартами та інтеграція в міжнародні антикорупційні механізми.

Загалом, більшість авторів погоджуються з необхідністю вдосконалення правових норм і запровадження новітніх технологій для підвищення ефективності боротьби з контрабандою.

Водночас залишається низка невирішених питань, зокрема:

- недостатня ефективність механізмів виявлення та запобігання контрабанді;
- недосконалість правових норм щодо відповідальності за контрабанду товарів подвійного призначення;
- проблеми правозастосовної практики, зокрема недостатня координація між правоохоронними органами та митною службою.

Ць дослідження має на меті заповнити вказані прогалини та запропонувати шляхи вдосконалення кримінально-правових механізмів боротьби з контрабандою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну увагу до проблематики контрабанди в наукових колах, низка аспектів все ще потребує детального аналізу. Серед них:

1. Неефективність боротьби з контрабандою товарів подвійного призначення. Відсутність чітких критеріїв їх класифікації та недосконала система контролю сприяють незаконному переміщенню таких товарів.

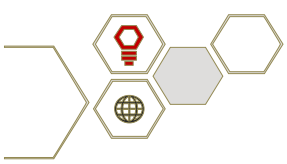
2. Корупційні ризики у митних органах. Незважаючи на впровадження антикорупційних заходів, залишається проблема ухилення від кримінальної відповідальності за сприяння контрабанді з боку посадових осіб.

3. Недостатній рівень цифровізації процесів митного контролю. Використання автоматизованих систем аналізу ризиків є перспективним напрямом боротьби з контрабандою, але їхнє впровадження в Україні відбувається повільно.

4. Недостатня гармонізація законодавства України з міжнародними стандартами. Важливо адаптувати правові механізми відповідно до вимог ЄС, зокрема в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

В результаті аналізу дослідження боротьби з контрабандою, можна виділити шлях до оптимізації покарання за контрабанду товарів подвійного призначення, зокрема через:

- Виявлення нових підходів до виявлення та запобігання контрабанді товарів подвійного призначення, з огляду на сучасні загрози національній безпеці.
- Розробка комплексних механізмів боротьби з корупцією у митних органах, що базуються на досвіді міжнародної практики.
- Рекомендації щодо модернізації процесів цифровізації митного контролю, що дозволяють зменшити людський фактор і покращити ефективність виявлення контрабандних схем.

- Пропозиції щодо гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами, зокрема для удосконалення процедур митного контролю та боротьби з контрабандою.

Ці пропозиції можуть значно підвищити ефективність законодавчого регулювання та сприяти зниженню рівня контрабандної діяльності в Україні.

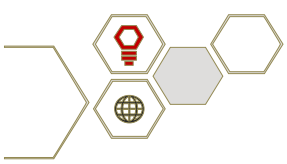
Формулювання цілей статті. Основна мета цього дослідження – аналіз еволюції кримінально-правового регулювання контрабанди в Україні та розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавчих механізмів боротьби з цим явищем.

Для досягнення цієї мети ставляться такі завдання:

1. Дослідити історичний розвиток правового регулювання контрабанди – від радянського періоду до сучасного кримінального законодавства України.
2. Проаналізувати сучасні тенденції у сфері кримінальної відповідальності за контрабанду та оцінити ефективність чинних правових норм.
3. Виявити основні проблеми у боротьбі з контрабандою, включаючи правозастосовну практику, корупційні ризики та прогалини в законодавстві.
4. Дослідити міжнародний досвід регулювання контрабанди та можливості його імплементації в Україні.
5. Розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правового механізму боротьби з контрабандою з урахуванням сучасних викликів та міжнародних стандартів.

Ці завдання дозволять не лише систематизувати знання про правове регулювання контрабанди в Україні, а й сприятимуть розробці ефективних інструментів боротьби з цим явищем.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах економічного розвитку України питання правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та боротьби з економічними злочинами набуває особливої ваги. Процеси глобалізації, євроінтеграційний курс України, зростання міжнародної торгівлі, а також ризики, пов'язані з незаконним переміщенням товарів через кордон, вимагають удосконалення кримінального

законодавства та адаптації його до сучасних викликів, особливо в умовах сьогодення, що є критичною необхідністю [12].

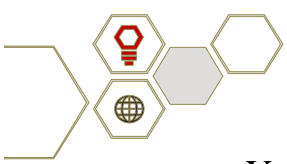
Контрабанда залишається однією з найбільш небезпечних форм економічних злочинів, що завдає значної шкоди державному бюджету, підриває законний ринок товарів і послуг та створює загрози національній безпеці. Особливої уваги потребує контрабанда товарів подвійного призначення, військової техніки, зброї та культурних цінностей, оскільки вона не лише негативно впливає на економіку, а й може мати серйозні геополітичні наслідки [7].

Актуальність дослідження також обумовлена необхідністю історичного аналізу розвитку правових норм щодо боротьби з контрабандою. Вивчення еволюції законодавства від радянського періоду до сьогодення дозволяє простежити зміну підходів держави до протидії економічним злочинам, оцінити ефективність застосованих заходів та виявити прогалини, які потребують удосконалення. [9,15]

Крім того, у зв'язку з активною імплементацією європейських норм та стандартів у законодавство України важливим завданням є гармонізація вітчизняних кримінально-правових норм із міжнародними зобов'язаннями, зокрема у сфері митного регулювання та протидії економічним правопорушенням.

Отже, комплексне дослідження кримінально-правового регулювання контрабанди з урахуванням історичних аспектів є надзвичайно важливим як для правозастосовної практики, так і для розробки ефективних механізмів запобігання економічним злочинам в умовах сучасних глобальних викликів.

Важливим напрямом дослідження є аналіз етапів розвитку кримінально-правових норм, що регулюють відповідальність за контрабанду, починаючи з радянського періоду та закінчуючи сучасним українським законодавством. Вивчення трансформації складу злочину в межах чинного кримінального права дозволяє простежити закономірності змін та їх вплив на ефективність боротьби з економічними злочинами [5, 2].

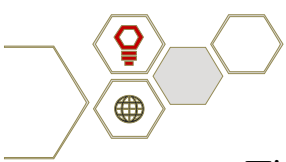
У перші роки радянської влади з метою захисту державних інтересів у сфері зовнішньоекономічної діяльності в Україні, як і в інших республіках СРСР, діяли спеціальні комісії з боротьби з контрабандою. Революційні трибунали виносили жорсткі вироки, призначаючи покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше трьох років, а за обтяжуючих обставин застосовувалась вища міра покарання – розстріл. [10]

У Кримінальному кодексі УРСР 1922 року контрабанда розглядалася як злочин проти порядку управління. Відповідно до тодішнього законодавства, незаконне переміщення товарів через кордон каралося примусовими роботами або штрафом, а у разі вчинення злочину повторно, службовими особами або зі зброєю – позбавленням волі на строк не менше трьох років. Як і у випадку РСФРР, диспозиція цієї кримінально-правової норми була бланкетною, тобто відсилала до інших нормативних актів, що регламентували порядок перетину кордону.

У 1926 році в законодавстві з'явилося визначення контрабанди як «переміщення через державний кордон товарів, цінностей та інших предметів поза митними органами або з приховуванням від митного контролю». У 1927 році боротьба з контрабандою перейшла до компетенції загальносоюзних органів, і цей злочин був віднесений до категорії особливо небезпечних державних злочинів. [10]

У Законі «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» 1958 року контрабанда була класифікована як один із злочинів проти держави. Санкції за її вчинення включали позбавлення волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна. Диспозиція цієї норми визначала не лише сам факт незаконного переміщення товарів через кордон, але й специфічні обтяжуючі обставини, такі як контрабанда зброї, вибухових речовин, наркотичних засобів або ж участь у таких діях посадових осіб.

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 року норма про контрабанду залишалася практично без змін і зберігала загальні риси союзного законодавства.

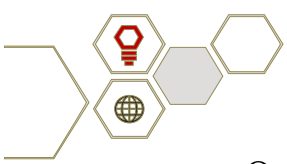

Після здобуття незалежності Україна успадкувала значну частину правової системи від Радянського Союзу, включаючи норми щодо відповідальності за контрабанду. Проте зміна політичного та економічного ландшафту, перехід до ринкових відносин, розширення міжнародної торгівлі та зовнішньоекономічної діяльності вимагали адаптації кримінального законодавства до нових реалій.

На момент прийняття Кримінального кодексу України (2001 р.) контрабанда визначалася як незаконне переміщення через митний кордон України товарів або інших предметів поза митним контролем, із приховуванням від митного контролю або з використанням підроблених документів. Відповідальність за цей злочин була передбачена статтею 201 КК України, яка встановлювала покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років із можливою конфіскацією предметів контрабанди.[1, 14]

Декриміналізація контрабанди товарів (2011 р.) У 2011 році відбувся один із найбільш суперечливих етапів розвитку кримінально-правового регулювання контрабанди – декриміналізація переміщення більшості товарів через кордон. Відповідно до законодавчих змін, відповідальність за незаконне переміщення товарів було переведено з площини кримінального права до адміністративного. Водночас кримінальна відповідальність залишилася лише за контрабанду зброї, боєприпасів, наркотичних засобів, психотропних речовин та культурних цінностей.

Декриміналізація була спричинена декількома факторами: необхідність розвантаження правоохоронних органів – розслідування контрабанди як кримінального злочину вимагало значних ресурсів; міжнародний досвід, зокрема практика ЄС, де контрабанда товарів, як правило, розглядається як адміністративне правопорушення, якщо вона не пов'язана з небезпечними предметами; боротьба з корупцією у митних органах – вважалося, що криміналізація контрабанди сприяє зловживанням з боку посадовців, які використовують кримінальні справи як інструмент тиску на бізнес.

Однак цей крок викликав значну критику, оскільки фактично створив умови для масштабного незаконного товарообігу через кордон, що призвело до мільярдних втрат для бюджету.

Посилення відповідальності за контрабанду (2021 р.). З огляду на економічні наслідки декриміналізації та необхідність боротьби з незаконним вивезенням і ввезенням товарів, у 2021 році Україна повернула кримінальну відповідальність за контрабанду товарів. Це відбулося в рамках ухвалення Закону України, який вніс зміни до Кримінального кодексу, зокрема додав статтю 201-3 «Контрабанда товарів» [1, 4, 8].

Згідно із внесеними до закону про кримінальну відповідальність змінами, контрабанда, це «Умисне незаконне переміщення товарів через митний кордон у значному розмірі передбачає покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі до шістьох років».

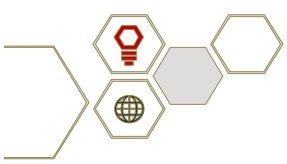
Вчинення контрабанди групою осіб або з використанням службового становища карається позбавленням волі від п'яти до одинадцяти років з конфіскацією майна. [13]

Контрабанда культурних цінностей, зброї, боєприпасів, вибухових речовин, наркотичних засобів тощо залишається кримінальною караною згідно зі статтею 201 КК України.

Законодавчі зміни були викликані потребою підвищення економічної безпеки України, адже за оцінками експертів, щорічні втрати бюджету від контрабанди товарів становили десятки мільярдів гривень [6, 12].

Вплив війни на регулювання контрабанди (2022 – дотепер). Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році боротьба з контрабандою набула ще більшої ваги. Уряд посилив контроль за переміщенням військових товарів, стратегічної сировини, гуманітарної допомоги та товарів подвійного призначення. [2, 3, 11]

Крім того, були запроваджені нові механізми боротьби з контрабандою, зокрема: цифровізація митних процедур для зменшення корупційних ризиків; розширення повноважень СБУ та інших правоохоронних органів у виявленні та

припиненні контрабандних схем; співпраця з міжнародними партнерами, зокрема країнами ЄС, щодо посилення контролю над транзитом контрабандних товарів.

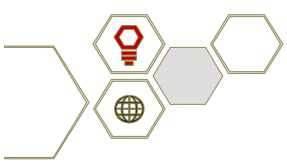
Висновки. У ході дослідження проаналізовано еволюцію кримінально-правового регулювання контрабанди в Україні від радянського періоду до сьогодення. Встановлено, що правові підходи до боротьби з цим явищем значно змінювалися, коливаючись між жорсткими та ліберальними санкціями. Декриміналізація контрабанди товарів у 2011 році призвела до зростання незаконного переміщення товарів через кордон, що стало причиною значних економічних втрат і потребувало повернення до жорсткішого контролю у 2021 році.

Значний вплив на законодавчу політику щодо контрабанди спричинили геополітичні обставини, зокрема військові дії, які актуалізували необхідність посилення митного контролю над стратегічними товарами. Визначено основні проблеми, що потребують вирішення, серед яких недостатній рівень цифровізації митних процедур, корупційні ризики у правоохоронних та митних органах, а також недосконала координація між державними інституціями у сфері боротьби з контрабандою.

Досягнуто поставлених у дослідженні завдань, зокрема:

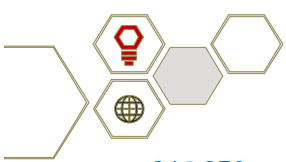
1. Розкрито історичні аспекти правового регулювання контрабанди в Україні.
2. Проаналізовано сучасний стан кримінально-правової політики у цій сфері.
3. Виявлено ключові недоліки та прогалини в чинному законодавстві.
4. Запропоновано можливі напрями вдосконалення механізмів боротьби з контрабандою, зокрема шляхом гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами та підвищення рівня цифрового контролю на митниці.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних методологічних підходів до оцінки ефективності антиконтрабандних заходів, аналіз міжнародного досвіду в цій сфері та вивчення впливу новітніх цифрових технологій на запобігання контрабанді.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Державний кордон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
3. Федченко О. С., Кравченко О. О. Застосування законодавства про контрабанду та порушення митних правил [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1BBE93A3228CE492C2257B7B004D4905](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1BBE93A3228CE492C2257B7B004D4905).
4. Мірошниченко В. Закон про криміналізацію контрабанди товарів ухвалено [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/10/708579/#:~:text>.
5. Іваницький А. М. Історико-ретроспективний аналіз предмета складу злочину «контрабанда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib>.
6. Відповідальність за контрабанду та порушення митних правил [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>.
7. Налуцишин В. В. Контрабанда: кримінально-правовий аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/6_2022/76.pdf.
8. Карнаухов О. В. Теорія та практика криміналістичного забезпечення дізнання у справах про контрабанду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/>.
9. Каменський Д. В. Контрабанда як протиправне посягання на засади ринкової моделі економіки в Україні: деякі актуальні питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/28-2.pdf>.
10. Нефьодов М. О. Контрабанда товарів: теоретико-правова характеристика та способи протидії: монографія. – Тернопіль: ТНЕУ, 2018. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23500/1/8.%20Нефьодов%20М.%20О>.

[%20Контрабанда%20товарів%20теоретико-
правова%20характеристика%20та%20способи%20протидії.pdf.](#)

11. Ковальова М.В. Організація боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил [Електронний ресурс] / Ковальова М.В. – Режим доступу до ресурсу: <https://dpu.edu.ua/vykladachi-inst-prava?catid=99&id=5672%3Akovalova-maryna-viktorivna&view=article>.

12. Контрабанда культурних цінностей: сучасні загрози та шляхи їх подолання [Електронний ресурс] / – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/383695259_KONTRABANDA_KULTURNIH_CINNOSTEJ_SUCASNI_ZAGROZI_TA_SLAHI_IH_PODOLANNA.

13. Контрабанда «по новому» або аналіз останніх законодавчих змін [Електронний ресурс] / – Режим доступу до ресурсу: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301462>.

14. Покарання за контрабанду товарів в Україні відповідають вимогам ЄС [Електронний ресурс] / – Режим доступу до ресурсу: <https://cost.ua/pokarannya-za-kontrabandu-tovariv-v-ukrayini-vidpovidayut-vymogam-yes/>.

15. Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності в сучасних умовах [Електронний ресурс] / – Режим доступу до ресурсу: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15679/1/Maket_Досуд_розсл_конф_2024.pdf.